

Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрлігі
Мардан Сапарбаев институты

ПРЕЗЕНТАЦИЯ

Тақырыбы: Қазіргі этнопсихология

Орындаған: Стамкулова У.

Тобы: ППк18-1

Қабылдаған: Қолдас Г.

Жоспары:

- 1.** Этнопсихология дегеніміз не?
- 2.** Этнопсихологияның мақсаты мен міндеттері?
- 3.** Этнопсихология принциптері?
- 4.** Ұлттық психология этнопсихологияның феномен ретінде
- 5.** Қазіргі заманғы этносаралық қатынастардың психологиясы?

Этнопсихология - әрбір халықтың рухани әрекетінің (миф, фольклор, тіл, дәстүр, салт, әдет-ғұрып, дін, т.б.) жемісін сол халықтың психологиясын, сана-сезімін көрсететін негізгі өлшемдерін, әртүрлі этникалық қауымдастыққа жататын адамдардың психологиялық өзіндік бейнеленуі туралы ғылым.

«Этнос» гректің – *ethnos* – тайпа, халық деген сөзінен шыққан. Ғылымда «халық» терминінің орнына «этнос» термині орынды қолданыла бастады. Бұл термин этностың негізгі тарихи түрі – «тайпа», «ұлыс» (народность), «ұлт» ұғымын түгел қамтиды.

Этнопсихологияның объектісі этностық бірлік, сонымен бірге қоғамдық сананың бір формасы ретіндегі қоғамдық психологияны зерттеу болып табылады. Қоғамдық психология психикалық процестер, психикалық қасиеттер және психикалық күйлерді анықтайтын этностық бірліктің реттелген жиынтығын көрсетеді.

**Этнопсихологияның
зерттеу әдістері:**

ЭТНОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ
және
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ
әдебиеттерді талдау

халықтар өмір бейнесі
мен мәдениеттерінің
объективті
элементтерін
зерттеуге бағытталған
әдістер

тұлғаның жекелік-
этностық бітістерін
зерттеуге
бағытталған әдістер

ұжымдық мінез-
құлық пен қарым-
қатынасын
зерттеуге
бағытталған әдістер

Тарихы:

- * Этнопсихология ғылым ретінде «ұзақ өткен тарихы мен өте қысқа тарихы бар». Ол өзінің даму жолын ежелгі өркениеттегі жазу ескерткіштерінен, антикалық ойшылдардың пікірлерінен, 17, 18, 19 ғ. басындағы ағартушылардың географиялық детерминизм теориясы, ұлттық мінез-құлықты зерттеуден бастады.
- * 19 ғ. екінші жартысында этнопсихологиялық ойлардың дамуында ұлттық этнопсихология мәселелерінің тарихы мен әдіснамасының жаңа өңделуіне байланысты жаңа өзгерісті кезең басталды. Осы кезеңнен бастап, этнопсихология өзінің объектісін, зерттеу пәнін, міндеттерін, әдіснамасын анықтайтын дербес ғылыми пән статусын алды.
- * Қазіргі уақыттағы шетел этнопсихологиясы – дербес ғылым, ол үш тармақтың дамуына детерминацияланған – психологиялық антропология, кросс-мәдени психология және этносаралық қатынас психологиясы.

Қазақ этнопсихологиясының ғылым ретінде дамуы алғашқы қазақ ғалымдары мен ағартушыларының есімімен байланысты. Ұлттық психология мәселелері ХХ ғасырдың басындағы қазақ ойшылдары мен қайраткерлерінің шығармаларында қарастырылған. Қазіргі кездегі қазақ этнопсихологиясының дамуы ұлттық психология, этнопсихология дамуының тарихи-этностық аспектілерінің зерттеуімен байланысты.

Этнопсихологияның негізгі мақсаты

ғылым ретінде белгілі бір этнос өкілдерінің психологиялық ерекшеліктерін зерттеу және нақты этностық топқа, жеке тұлғаға қатысты мәселелерді қалыптастырады. Зерттеу мақсаты мәселелерді талдаудың екі аспектісін: теориялық және қолданбалы жағын қарастырады.

Этнопсихологияның теориялық міндеттерін

1. Этнопсихологияның негізгі және нақты түсініктерін таңдау. Олар оның негізгі қасиеттері мен қарым-қатынастарын кескіндеуге бейімделген.

2. Халықтың этнопсихологиялық ерекшеліктерін құру көздерін негізгі факторларын теориялық танып білу және меңгеру.

3. Индивидуалды – тұлғалық және топтық дәрежеде ұлттық сана-сезімнің проблемалар өзектілігі.

4. Этностың идентификациясының мен жеке тұлғалық топтық дәрежеде құрылу және даму ерекшеліктерін танып білу.

5. Этностар арасындағы қабылдау, этностар арасындағы ынталарды этностар арасындағы келісім дамуының әлеуметтік – психологиялық мәселелерін теориялық танып білу.

Этнопсихологияның қолданбалы міндеттері

Ұлттық психология және психологиялық мінездемелерді құруын анықтау мақсатымен әртүрлі халықтардың этнопсихологиялық ерекшеліктерін салыстырмалы танып білу.

- Олардың тұрмыс-тіршілігінің әлеуметтік-психологиялық шарттарын салыстырмалы зерттеу қалыптасқан ұлтаралық қарым-қатынас спецификасы, сонымен қатар ұлттар арасындағы экономикалық, әлеуметтік және саяси қызметтесудің әртүрлі формалары.

Этностар арасындағы өзара әрекеттесудің әлеуметтік-психологиялық мәселелерін эмпирикалық танып білу. Сонымен қатар этностар арасындағы қабылдау ерекшеліктерін және этноцентризм және этностық интолеранттылық көріністерін зерттеу.

- Әлеуметтік-саяси, ұлттық және ұлтаралық процестердің әрі қарай дамуының психологиялық болжануы.

Этнопсихология принциптері

Сана-сезім мен іс-әрекет бірігу принципі-этнопсихологияны іс-әрекет түрі заңдылығына байланысты этнопсихологиялық феномендердің көріну заңдылығын дұрыс түсіндірумен қаруландырады.

Тұлға тұрғысынан қарау принципі біріншіден нақты тұлға, екіншіден этностық ұйымның нақты өкілі, оларға сезіну, ойлау, бағалы бағыт алу тән. Бұл принцип әр адам психологиясында тұлғаның және ұлттық ерекшелік байқалады.

Тарихи және онтогенездік принцип бірлігі ол сөйлеу, вербаольді қарым-қатынас негізінде іске асынылады.

Детерминизм принципі-принциптердің ішіндегі ең негізі. Онда әр әрекетте өзара әрекеттесу бар «сыртқы себептер ішкі шарттар салдары арқылы әсер етеді.

Ұлттық психология этнопсихологияның феномен ретінде

Біріншіден, қазақ халқы ұлт дәрежесіне көтерілмес үшін, оларды зердесіздікке ұрындыру мақсатында қазақтың оқуы болмаған, білімсіз, дарынсыз, өнерсіз көшпенді жұрт деген үгітті үздіксіз жүргізді. Оны жүзеге асыру үшін, қазақтар қолданып келген көне араб әліпбиін әуелі латын графикасына көшіріп, одан кейін кириллицамен ауыстырды. Нәтижеде сан ғасырлық тарихымыздан, ұрпаққа беретін өсиетінен тәлім-тәрбиелік, өмірлік мәні зор. Көптеген ғылыми-тәжірибелік кітаптарымыздан айырылып шыға келдік.

«Әкені-папа», «Шешені (апаны)-мама» деп атап орыс дәстүрін елеусіз кіргіздіде, оны бір жола орнықтырды. Егер балаларымыз «әке», «шеше (апа) деп атаса, әке шешесі несі?» - деп шошитын күйге жеттік қой. Нәтижеде, үлкенді сыйлау сияқты керемет дәстүріміз жойылып, мейірімділік, имандылық тозды. Әсіресе Санжар Аспандияров ағамыз айтқандай ұлттық қасиетпен намыс өше бастады, яғни өзі қазақ бола тұрып, қазақты жек көріп менсінбейтін болып қалдық.

- * Кез келген халықтық көркейіп өсуі олардың салауаттылығына тікелей қатысты. Отаршылдық саясат қазақтарға арақ ішуді үйрету арқылы оларды болашағынан айыруды көздеді. Мұндай азғындаған халықты ешқандай күш-қару жұмсамай-ақ, бұғауда ұстап отыру қиынға соқпас еді.
- * Бұл жоспарға өзіміздің де «жақсы көмек көрсеткендігіміз» сонша, бұл күндері той-тамашамыздың ешқайсысы да арақ-шарапсыз өтпейтін болды. Ең сорақысы сол – қазақтың сыйлы қонағына бас тартатын салты ескерілмей, оның орнына алакөз арақтың шайтан азғырған шөлмегі келіп жатады...
- * Халқымыз сан жағынан да, сапа жағынан да өз дәрежесіне көтеріліп, есін жинап, гүлденіп-жайқалып еркін дамуы үшін осы айтылған келеісіз мінез-құлықты емдеп, зымияндық пиғылдағы саясатқа саналы түрде тойтарыс беру - әрбір намысы бар қазақтың ұл қыздарының перзенттік парызы.
- * Қазақ халқы ежелден зерделі болған дедік. Қыз алыспайтын рудың қалыптасуы, яғни жеті атаға дейін қыз алыспайтын көне салттың өзі көп нәрсені пайымдатады. Демек, бұл саясаттың қалыптасып қазірге дейін сақталуы қазақтардың тұқым қуалау заңын – жалпы текнаманы (генетиканы) зерттеп, мал шарушылығында және медицина текнамасын өз тіршілік-тұрмысында пайдаланғанын көрсетеді. Сондықтан тұқым қуалау заңының оқуы – текнама (генетика) ғылымы Г. Мендельден (чек ғалымы) бұрын қазақтарда болған деп айтуға да болады.

Қазіргі заманғы этносаралық қатынастардың психологиясы

- * Ұлттық таптаурындарды зерттеудің ұзақ тарихы бар, ең алғашқы жұмыстардың бірі, американдық тарихшы және социолог В.Дю Буаның жұмыстары (1899). Батыста **этностық таптаурындар** көп зерттелді. Әлеуметтік таптаурындар ұлттық таптаурындар негізінде зерттелді. Ең негізгісі – «стереотип» пен «нанымдар» түсініктерінің арақатынасы. Этностық нанымдарды психологиялық түсіндіру 20-ғ «фрустарция – агрессия» (Д.Доллард), авторитарлы тұлға (Т.Адорно) теориясымен байланысты. Ұлттық таптаурындар ұлттық салт-дәстүрлерде жасалады. Әлеуметтік тәжірибелерді беру формасын этностық таптаурын дейміз. Таптаурындарда адамның этнос жайлы теориялық және практикалық білімдері болады. Этнотаптаурындарды ұлттық дәстүрлермен, мифтермен, ритуалдармен, салттармен жиі ұқсастырса да, олардың психологиялық негіздерінде айырмашылық болады. Этностық сана басқа этностық топты тек тіркеп қана қоймайды, оларға эмоциялық – аффективті қатынасты көздейді. Өзінің этностық тобын қалау мәселесінде **этноцентризм** мәнді рөл атқарады. Бұр терминді алғаш У.Самнер кіргізген (1906). Оның пікірінше, этноцентризм интоптардың позитивті этномәдени сипаттамаларының гипертрофиясымен байланысты.
- * Психологиялық тұрғыдан этноцентризм топтық сана, этностық топтың тікелей тәжірибесі негізінде қалыптасады және қоғамдық болмысты бейнелейді. Интопқа (автостереотип) және ауттопқа (гетеростереотип) деген қатынасты абстракциялы түрде бөлек қараймыз, ал шынайы жағдайда олар бір-бірінен бөлінбейтін тұтастық құрайды. Ұлттық ерекшеліктерге этностық сипат, этностық сана-сезімдер, әдеттер, салт-дәстүрлер, мәдениет және этностық стереотиптер жатады.

* Этностық таптаурындар - әлеуметтік таптаурынның бір түрі, бағыты - поляризациялы, этносаралық өзара әрекетпен детерминацияланады, болмыспен байланысты, орнықты, алайда әлеуметтік және психологиялық факторлардың әсерінен өзгереді. Этностық таптаурындар этномәдени әлеуметтену процесінің нәтижесі. Этностық әлеуметтенуде индивидте этностық топқа тән мінез-құлық, аттитюдтар, қабылдау, құндылықтар қалыптасады, ол өзіне және басқаларға сол топтың мүшесі ретінде қарайды.

Этностық стереотип

```
graph TD; A[Этностық стереотип] --- B[КОГНИТИВТІ (мазмұны)]; A --- C[аффективті (нанымдар)];
```

КОГНИТИВТІ (мазмұны)

аффективті (нанымдар)

Қазақ халқының қазіргі этнопсихологиясындағы ең қатты белең алып отырған этностереотип бұл-гендерлік теңдік және қазіргі қазақ қоғамындағы әйелдердің рөлі. Осы тақырып үшін арнайы алынған Молдияр Ергебековтің сұхбаты:

<https://www.youtube.com/watch?v=CA-epr-tBQc>

Глоссарий:

* **Этнопсихология** - адамдар психикасының этностық ерекшеліктерін зерттейтін психологияның саласы, түрлі нақты этностық бірлестіктерге жататын адамдардың психологиялық өзіндігі туралы ғылым.

Ұлттық мінез-құлық- өмір сүрудің нақты жағдай барысында және адамдардың жүріс-тұрысын, өмір сүру типін, олардың еңбекке, басқа халықтарға, өз мәдениетіне қарым-қатынасын белгілейтін тарихи қалыптасқан мінезінің этносқа тән психологиялық қасиеттерін анықтайтын жиынтықтары.

Ұлттық-психологиялық ерекшеліктер – этнопсихологиялық ғылымның ұлттық психиканың негігі мағынасын ұлттық психикалық тұрпатын, ұлттық сипатын құраушы элементтерді білдіретін категория.

Ұлттық лидер (көшбасшысы) – белгілі бағдарламамен белгілі ұлт мүддесін жүзеге асыруда практикалық әрекеттері үшін ұлтты ұйымдастыруда маңызды және жетекші рөлі бар беделді тұлға.

Ұлт– аймақ, бірлігімен, экономикалық байланысымен, тіл ортақтығымен, мәдениетімен, кейбір психологиялық ерекшеліктерімен және рухани қасиеттерімен сипатталатын адамдардың тарихи қалыптасқан қауым түрі.

* **Этностық топтар** – тілдің, діннің, мәдениеттің тұрмыстық маңызды ерекшеліктерін сақтаған ұлттың оқшау бөлігі.

Этностық ауызбірлік – этнос ішіндегі қарым-қатынастар нәтижесі, этностық топтардың, қауымдардың нығаюы.

Этностық сана-сезім – нақты ұлттар мен халықтардың өкілдері ретінде адамдардың іс-әрекеттері арқылы этнос ерекшелігін зерттейтін әлеуметтің психология мен этнология қиылысында пайда болған ғылымның дербес саласы.

Автотаптаурын – осы этностық қауымның өкілдеріне қатысты пікірлер, ойлар, бағалар. Автотаптаурын әрқашан жағымды бағаланудан тұрады.

* **Этникалық ассимиляция (үндесу)** – бір халықтың екінші халықпен оның тілін, әдет-ғұрпын, мәдениетін меңгеру арқылы өз тілін, мәдениетін және ұлттық сана-сезімін жоғалту жолымен бірігуі нәтижесінде ұлттық психологиялық ерекшеліктердің белгілі бір өзгерістері (трансформациясы) пайда болады.

- * **Этникалық бірігу** – этникалық қауымдарды жақындату процесі.
Этносаралық мәміле (компромисс) – этностардың, этникалық топтар арасында олардың өкілдерімен өзара келісімге келу.
Этникалық контакт – түрлі ақпараттар және мәдени құндылықтармен алмасу барысында нақты халықтар өкілдерінің бір- біріне ықпалын тигізетін этносаралық әрекеттестіктің формасы.
Шовинизм – ұлтшылдықтың жеткен формасы, ұлт араздық пен өшпенділік тудыруға бағытталған ұлт артықшылығын уағыздайтын саясат.
- * **Этнос** – тілі бір, салыстырмалы түрде тұрақты мәдени және психика ерекшеліктері ортақ, сондай-ақ жалпы өзіндік атауы бар (өзінің бірлігі және өзгешелігі туралы түсінігі бар) трихи қалыптасқан адамдардың тұрақты жиынтығы.
Этноцентризм – барлық өмірлік құбылыстарды жалпы этап болып табылатын өз этнос қауымының салт- дәстүрі және құндылықтарымен салыстыра отырып қабылдау және бағалау қабілеті, өзінің өмір сүруін басқалардан артық көру.
- * **Этнопсихоллингвистика** – этнос психологиясының қалыптасуындағы негізгі фактор ретінде оның тарихи тәжірибесін көрсететін тілдің ықпалын қарастыратын психология, этнология және лингвистика қиылысында пайда болған ғылыми білім саласы.

Бақылау сұрақтары:

- 1.Этнопсихология дегеніміз не және этнос сөзі қай тілден шыққан?
- 2.Этнопсихологияның негізгі міндеттері
- 3.Этнотаптаурындар деген сөзді қалай түсінесің?
- 4.Қазақ қоғамындағы гендерлік теңдік туралы сұхбат берген ғалым-академик кім?
5. Этнопсихологияның қандай принциптері бар?

Пайдаланылған әдебиеттер:

kk.wikipedia.com

Uniface.kz

Youtube.com

Жарықбаев, Озғанбаев Ө. Жантану кіріспе; Оқу құралы Алматы, 2000

Жарықбаев Қ. Б. Психология негіздері. Оқу құралы, 2005

Аймағанбетова О.Х. Основы этнопсихологии. - А., 2003.

Галустова О. В. Этнопсихология: конспект лекции / О. В. Галустова. - М.: Приор-издат, 2005. - 157 с. - (Конспект лекций. В помощь студенту)

Крысько В.Г. Этническая психология. - М., 2002.

Платонов, Ю. П. Основы этнической психологии: учеб. Пособие / Ю. П. Платонов. - СПб. : Речь, 2003. - 452 с. - (Мастерская психологии)

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА РАХМЕТ!

